

Tarih

Kültür Dergisi

"Kuruluş"un İlk Belgesi

Osmanlıların kuruluşuna ilişkin en eski ve en önemli orijinal belge
"Bibliothèque Nationale" arşivlerinde bulundu.
İlk kez yayınlanan Osmanlı Soy Şeceresi, yaklaşık iki yüz yıldır
devam eden asılsız söylentileri kökünden sonlandıracak...

Hakan Yılmaz

Teokrasi Sonrası
İran ve Türk Dünyası

Prof. Dr. Sait Yılmaz

3 Ekim Türk Dili Konuşan Ülkeler
İşbirliği Günü Üzerine Değerlendirme

Prof. Dr. Kürşad Zorlu
Vusal Hasanazadeh

Türk Tarihi Açısından
Çin Kaynaklarının Tasnifi

Doç. Dr. Kürşat Yıldırım

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE CUMHURİYET

“Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.”

M. Kemal Atatürk

Doç. Dr. Işıl Tuna Pınar*

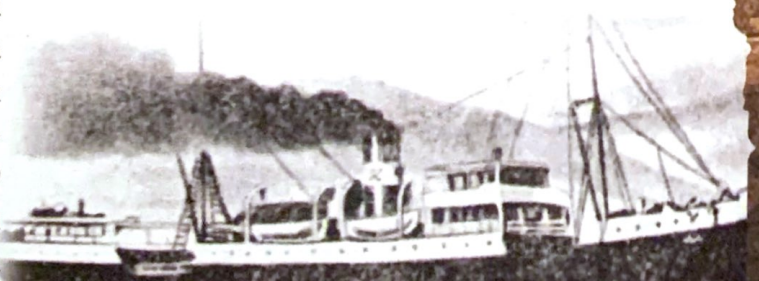
Tarih, kesintisiz devam eden bir süreçtir. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesini de bu sürecin bir parçası olarak değerlendirmek gerekir. Mutlak monarşi ile idare olunan bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeler neticesinde yaşananlar Yeni Türk Devleti'nin kuruluş sürecini hazırlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yenileşme ve batılılaşma faaliyetlerine bağlı olarak özellikle 1839 yılında Tanzimat Fermanı, 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilanı ile hukuk alanında değişimler baş göstermiştir. Nihayetinde 1876 tarihinde Kanun-i Esasi ilk Osmanlı Anayasası ile yönetim şeklinin değişmesi hedeflenmeye de ülkenin daha demokratik yönetilmesi, padişahın yetkilerinin anayasa ile sınırlandırılması ve bir Meclis ile hükümetin denetlenmesi (!) hedeflenmiş, 1908 yılında yapılan anayasa değişiklikleriyle demokratikleşme adına bir adım daha atılmıştır. Bu gelişmeler yaşandığı sırada çetin geçen I. Dünya Savaşı'nın mağlubiyetle sonuçlanması ve akabinde Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışıyla birlikte başlattığı Milli Mücadelenin topyekûn Kurtuluş Savaşı'na

varlık-yokluk mücadelesine dönüşmesi rejim değişimini hızlandırmıştır.

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı Bandırma Vapuru

Cumhuriyete giden yolun taşları Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı tarih olan 19 Mayıs 1919'da döşenmeye başlamıştır. Mustafa Kemal henüz bireysel olarak çıktığı yolda Samsun Raporu'nda “millet milli hâkimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir”¹ diyerek “milli irade” ve “Türklük vurgusu” yaparak açıkça belirtmese de cumhuriyet rejimine dayalı yeni ulus devlet inşasını başlatacağının sinyallerini vermiştir. Akabinde Amasya tamiminde “milletin bağımsızlığını milletin azim ve kararı kurtaracaktır”² sözleri, Erzurum'a ayak bastığında Osmanlı Devleti'nin dağılabile-

ceğinden ancak Türk milletinin ölmeyeceğinden bahsetmesi³, Sivas Kongresi'nde "*Kuva-yı Milliye'yi etkin, milli iradeyi hâkim kılmak esastır*"⁴ şeklindeki ifadelerinin yer alması hep bu düşüncenin gerçekleşmesi için hareket edileceğini üstü kapalı bir şekilde göstermektedir. Nihayetinde Ankara'da 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin açılışıyla birlikte Cumhuriyet rejiminden yolda son taş döşenmiş, geriye sadece fiili olan durumun adını ilan etmek kalmıştır.

"Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet Fikri"

Mustafa Kemal Atatürk ile Türkiye Cumhuriyeti'nin birbiriyle özdeşleştiğinin, Cumhuriyet rejiminin tercihinde Atatürk'ün rolünün oldukça önemli olduğu açıktır. Mustafa Kemal Atatürk'ün erken dönemden itibaren faaliyetleri dikkatle incelendiğinde Cumhuriyet fikrinin yeni şekillenmediği görülmektedir. Mustafa Kemal Nutuk'ta "*Cumhuriyet devleti idaresinden bahsetmeksizin, milli hakimiyet esası dairesinde her an Cumhuriyete doğru yürüyen şekilde temerküz ettirmeye çalışıyorduk*" diyerek Cumhuriyet fikrine önceden sahip olduğunu açıkça söylemiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet fikrinin oluşmasındaki sebepleri kısaca değerlendirmekte fayda vardır.

Öncelikle Atatürk'ün doğduğu yer ve yetiştiği çevre bu fikrin oluşumu için temel alt yapıyı oluşturmuştur. Selanik şehri Osmanlı Devleti'nin batıya açılan bir penceresi olmuştur. Mustafa Kemal, ilk eğitimine Selanik'te başlamış, Manastır'da devam etmiş ve İstanbul'da tamamlamıştır. Bu bölgeler Avrupa'daki fikri gelişmelerin Osmanlı

İmparatorluğu'ndaki yansımalarının görüldüğü ilk bölgelerdir.⁵ Orgeneral Asım Gündüz hatıralarında Harp Akademisi'nde Doğu illerinden, Anadolu'dan gelen öğrencilerin yalnızca dersleriyle meşgul olduğunu ancak Manastır İdadisi'nden gelenlerin oldukça "*uyanık*", "*dikkatli*" ve "*memleket meselelerini tartıştıklarından*" bahseder. Gündüz, bu genellemeden yola çıkarak Mustafa Kemal'in de bu grupta yer aldığını ifade eder.⁶

Mustafa Kemal'in 1789 Fransız İhtilali'ne olan ilgisi ve merakı da büyük oranda Cumhuriyet fikrinin gelişmesinde etkili olmuştur. Falih Rıfkı Atay, Mustafa Kemal'in Cumhuriyetin ilan edilmesinden bir gün önce Fransız İhtilali tarihini okuduğunu ve Cumhuriyet kelimesinin manasını etrafındakilere sorduğunu aktarır. Özellikle tarih, edebiyat ve yabancı dil alanında çok okumalar yapan Mustafa Kemal, Rousseau, Voltaire, Montesquieu, Mirabeau, August Comte gibi yabancı düşünür ve yazarların eserlerini okumuş, önemli gördüğü satırların altını çizmiştir. Türk şairlerinden ise "*hürriyet*" ve "*eşitlik*" kavramlarını ön plana çıkaran Ziya Paşa, Namık Kemal ve Tevfik Fikret'in yazılarını yakından takip etmiştir.⁷

Mustafa Kemal erken dönemde dahi mutlak monarşi ya da meşrutiyetin ülke sorunlarını çözmeye yeterli olacak bir sistem olduğunu düşünmemekteydi. Mustafa Kemal'in sözlerinde de bu fikrin yansımaları görmektediriz. Sofya'da Atase-militer iken "*Devletin esasını Cumhuriyet ilkelerine göre hazırlamak gerekir*"⁸ diyordu.

Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonra İstanbul'da padişahla gerçekleştirdiği görüşmesinin akabinde "*O gün anladım ki padi-*

şahlar, milletlerinin kaderini değil, ancak şahıslarının huzurunu düşünürler, O gün Türkiye'yi ancak cumhuriyetin kurtaracağına iman ettim"⁹ diyordu. Mustafa Kemal aynı fikrini Erzurum Kongresi öncesi yakın arkadaşı Mazhar Müfit Kansu ile de paylaşmıştır. Kansu, Mustafa Kemal Atatürk'e ülkede kurulması düşündüğü hükümet sistemini sorduğunda "Açıkça söyleyeyim hükümet biçimi zamanı geldiğinde Cumhuriyet olacaktır" şeklinde cevap vermiştir.¹⁰

Mustafa Kemal Cumhuriyet fikrini Eylül 1923'te basınla da paylaşmaktan kaçınmamıştır. Zira Wiener Neue Freie Press muhabiri Lazar'a 22 Eylül 1923'te verdiği demeçte bu kez açıkça "Cumhuriyet" kelimesini zikretmiştir. Demecin özeti İkdam gazetesinde de yer almıştır. Atatürk ezcümle şu ifadeleri kullanmıştır: "Yeni Türkiye Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk maddelerini tekrar edeceğim. Hakimiyet, bila kaydü şart milletindir. İcra kudreti, teşrii salâhiyeti milletin yegâne hakiki mümessili olan Meclis'te tecelli ve temerküz etmiştir. Bu iki kelimeyi bir kelimede hulasa etmek kabildir. Cumhuriyet... Kısa bir zaman zarfında Türkiye'nin bugün fiilen almış bulunduğu şekil kanunen de tespit edilecektir. Yeni Türkiye'nin payitahtı meselesine gelince bunun cevabı kendiliğinden zahir olur. Ankara Türkiye Cumhuriyeti'nin payitahtıdır."¹¹

Bu beyanatlardan sonra Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin Gazetesi'nde kaleme aldığı baş yazıda Cumhuriyetin ilan edileceği ön görüşünden hareketle cumhurbaşkanlığı makamı yetki ve sorumlulukları üzerinde fikir üretmiştir.¹² Ardından ise Türk basınında sıkça rejim üzerine tartışmalı fikir yazıları kaleme alınmaya başlamıştır.¹³

"Cumhuriyetin İlan Ediliş Sürecine Genel Bakış"

Ekim ayına gelindiğinde Cumhuriyetin ilanı için son dönemece girilmiştir. 5 Ekim 1923 tarihinde Halk Fırkası Büyük Divanı 1921 Anayasasında bazı maddelerin değiştirilmesi için görevli bir uzman heyeti oluşturdu. Süreçte çalışmalar devam ederken 23 Ekim 1923 tarihinde hükümette ardı ardına meydana gelen istifalar sistemin tıkanmasına sebep olmuş ve ülkeyi adeta hükümet krizinin eşiğine getirmiştir.

Meclis ikinci başkanı görevinde bulunan Ali Fuat Paşa Ordu müfettişliği görevine de atanmıştı. İki görevin ağırlığı dolayısıyla 23 Ekim'de Meclis ikinci başkanlığından istifa etmiş böylece ülkedeki önemli iki koltuktan biri boş kalmıştı. 24 Ekim tarihinde ise hem Başbakan hem de İçişleri Bakanı olan Ali Fethi Bey bakanlık görevinden istifa etmiş 25 Ekim'de Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında toplanan Vekiller Heyeti burada topyekûn istifa edeceklerini, kendilerine yeniden görev verilirse dahi kabul etmeyeceklerine dair sözleşmişlerdi. Fethi Bey'in Başbakanlık'tan da istifa etmesi ile ülke hükümete kaldı. 28 Ekim 1923 gecesi, Mustafa Kemal Atatürk Çankaya Köşkü'nde bir akşam yemeği tertip ederek Kazım Özalp Bey, İsmet Bey, Kemalettin Sami Bey, Fethi Bey, Halit Bey, Eşref Bey, Rize Milletvekili Fuat ve Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Beyler ile bir görüşme gerçekleştirdi. Mustafa Kemal "Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz" sözünü o yemekte zikretmiştir.¹⁴

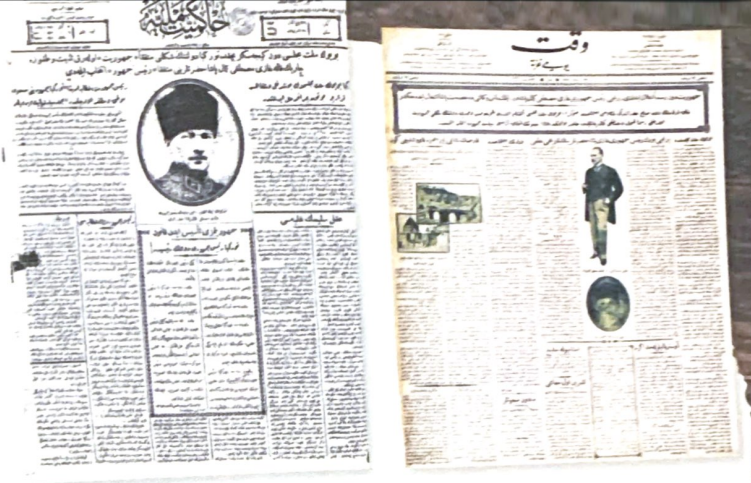
Meclis yeni Bakanlar Kurulu'nun 29 Ekim 1923 günü tespit edilmesine karar vermiştir. 29 Ekim saat

10:00'da Halk Fırkası Meclis'te toplanmış, kabine için gerekli görüşmelere başlamış fakat bir türlü sorunların çözümü sağlanamamıştır. Fırka Grup Umumi Reisi Mustafa Kemal meselenin çözümü için milletvekilleri tarafından görevlendirilmiştir. Meclis'ten yaklaşık bir saatlik bir süre isteyen Mustafa Kemal, önceden taslağını hazırladığı anayasa değişikliği metninin üzerinden son bir kez daha geçtikten sonra odasına çağırıldığı milletvekili arkadaşlarına krizden çıkmak için tek çarenin, anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiş ve hazırladığı kâğıdı göstermiştir.

Kâğıtta şu ifadeler yer almaktadır:

"Türkiye devletinin hükümet şekli Cumhuriyettir. Türkiye devleti Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis hükümetin inkisam ettiği idare şubelerini icra vekilleri vasıtasıyla idare eder. Türkiye Cumhuriyeti reisi umumi heyet tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi azası meyanından bir intihap devresi için seçilir. Reisin vazifesi yeni Cumhuriyet reisinin intihabına kadar devam eder. Başvekil Cumhuriyet reisi tarafından ve Meclis Azası arasından intihap olunur. Diğer vekiller başvekil tarafından yine Meclis azası arasından intihap olunduktan sonra heyet-i umumiyesi Cumhuriyet reisi tarafından Meclis'in tasvibine arz olunur. Meclis içtima halinde değilse tasvip işi Meclisin içtimainna talik olunur."¹⁵

Hakimiyet-i Milliye ve Vakit Gazeteleri

Mustafa Kemal Teşkilat-ı Esasiye'de yapılması ön görülen değişiklikleri Meclis kürsüsünde zikrettikten sonra, milletvekilleri arasında uzun ve hararetli tartışmalar yaşanır. Bazı milletvekilleri şimdilik Bakanlar Kurulu'nun tespit edilmesinin yeterli olacağını, anayasa değişikliğinin daha sonraya bırakılması gerektiğini söylerken kimi milletvekilleri, yaşanan zorluklar dolayısıyla devletin rejiminin belli olması gerektiğini söyleyerek anayasa değişikliğine olumlu yaklaşmışlardır. Netice itibarıyla maddeler tek tek oylanmış ve değişiklikler kabul edilmiştir. 29 Ekim 1923 tarihinde 101 pare top atışıyla Cumhuriyetin İlan edildiği tüm yurttan duyurulmuştur. Aynı gün yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde Mustafa Kemal Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁶

Cumhuriyet, Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamı ve mücadelesinde önemli bir yer tutmuştur, en başından beri millet iradesini hâkim kılmak için çaba sarf etmiştir. "Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır" şeklindeki sözleri Cumhuriyete duyduğu güven ve sürekliliğini dile getirmesi bakımından oldukça anlamlıdır.

dipnot

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, isil.tuna@ms-gsu.edu.tr

1- Cengiz Mutlu, "Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun Hava'ndaki Faaliyetlerinin Millî Mücadeledeki Yeri", *The Journal Of MCRI*, s. 728.

2- Selim Özcan, "Amasya Genelgesi'nin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, s. 76.

3- Esin Dayı, "Mustafa Kemal Atatürk'te Cumhuriyet Fikri ve Gerçekleştirme Safhaları", *Atatürk Dergisi*, c. 3, S. 1., 2000, s. 18.

4- <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sivas-kongresi/?pdf=3371> Erişim Tarihi: 17 Eylül 2022.

5- Hamza Eroğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 16.

6- <https://www.kutahyaekspres.com/yazarlar/orge-neral-asim-gunduz/> Erişim Tarihi: 17 Eylül 2022.

7- https://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/erdogdu_cumhuriyet.pdf Erişim Tarihi: 17 Eylül 2022.

8- <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhuriyetin-ilani/> Erişim Tarihi: 17 Eylül 2022.

9- Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1949, s. 192.

10- Zekai Güner, "Atatürk, Cumhuriyet ve Demokrasi", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 2, S. 3, 2006, s. 46.

11- *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Eylül 1923.

12- Tanin, 27 Eylül 1923.

13- Yücel Özkaya, "Türk Basının 'da Cumhuriyetin İlan'ının Öncesi ve Sonrası", *Atatürk Yolu Dergisi*, c. 3, 1993, s. 284.

14- <https://www.oncevatan.com.tr/cumhuriyetimiz-92-yasinda-makale,34164.html> Erişim Tarihi: 18 Eylül 2022.

15- <https://www.oncevatan.com.tr/cumhuriyetimiz-92-yasinda-makale,34164.html> Erişim Tarihi: 18 Eylül 2022.

16- <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhuriyetin-ilani/?pdf=3712> Erişim Tarihi: 17 Eylül 2022.